Ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και επιλογή της ηγεσίας της

Γιώργος Πινακίδης

Στο πλαίσιο της συνταγματικά κατοχυρωμένης διάκρισης των λειτουργιών, η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια (άρθρο 26 παρ. 3 του Συντάγματος), τα οποία συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία (άρθρο 87 παρ. 1 του Συντάγματος).

Η λειτουργική ανεξαρτησία έγκειται στο ότι κατά την άσκηση των καθηκόντων τους οι δικαστές υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα, στον νόμο και στη συνείδησή τους και δεν οφείλουν ούτε επιτρέπεται να δέχονται εντολές, υποδείξεις, οδηγίες και, γενικότερα, επιρροές και πιέσεις από οποιονδήποτε (πρβλ. άρθρο 87 παρ. 2 του Συντάγματος). Η προσωπική τους ανεξαρτησία συνδέεται με το πλέγμα εκείνο των συνταγματικών διατάξεων που εξασφαλίζουν το υπηρεσιακό-επαγγελματικό καθεστώς τους, ώστε να μπορούν να επιτελούν το έργο τους χωρίς τον φόβο διώξεων ή αθέμιτων παρεμβάσεων. Έτσι, οι δικαστικοί λειτουργοί είναι από το διορισμό τους ισόβιοι (άρθρο 88 παρ. 1 του Συντάγματος), μπορούν να παυθούν μόνο για συγκεκριμένους, συνταγματικά προβλεπόμενους, λόγους ύστερα από δικαστική απόφαση (άρθρο 88 παρ. 4 του Συντάγματος), επιθεωρούνται από δικαστές ανώτερου βαθμού (άρθρο 87 παρ. 3 του Συντάγματος), εξελίσσονται υπηρεσιακά και ελέγχονται πειθαρχικά από όργανα που απαρτίζονται αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο από δικαστές (άρθρα 90 παρ. 1-4 και 91, αντίστοιχα, του Συντάγματος). Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώνεται η αυτοδιοίκηση της δικαιοσύνης, που αποτελεί τον πυρήνα της δικαστικής ανεξαρτησίας.

Ρωγμή στο σχήμα αυτό επιφέρει η επιλογή της ηγεσίας των ανωτάτων δικαστηρίων από την εκτελεστική εξουσία. Σύμφωνα με το άρθρο 90 παρ. 5 του Συντάγματος, την αποφασιστική αρμοδιότητα για την προαγωγή στις θέσεις του Προέδρου και του Αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς και στις θέσεις του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, του Γενικού Επιτρόπου του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του Γενικού Επιτρόπου των διοικητικών δικαστηρίων έχει το Υπουργικό Συμβούλιο, με πρόταση του οποίου εκδίδεται το προεδρικό διάταγμα προαγωγής τους στις ανωτέρω θέσεις. Η κρίση του μάλιστα αυτή δεν χρήζει ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας, εξαιρείται δε ρητά από κάθε δικαστικό έλεγχο (άρθρο 90 παρ. 6 του Συντάγματος).

Ο επιλογή της ηγεσίας των ανωτάτων δικαστηρίων από την εκτελεστική εξουσία δεν αποτελεί ίδιον της ελληνικής έννομης τάξης. Και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες οι δικαστές των ανωτάτων δικαστηρίων -και όχι μόνο η ηγεσία τους- διορίζονται από την εκτελεστική ή/και τη νομοθετική εξουσία.

Το μοντέλο μάλιστα αυτό δεν αναιρεί από μόνο του τη δικαστική ανεξαρτησία, όπως έχει κριθεί τόσο από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) όσο και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Η κεντρική ιδέα της σχετικής νομολογίας είναι ότι, αν και το ζήτημα του διορισμού των δικαστών είναι στοιχείο που συναρτάται με την ανεξαρτησία τους, εντούτοις η επιλογή τους από πολιτικά όργανα δεν συνεπάγεται καθ' εαυτή εξάρτησή τους ούτε υπονομεύει την αμεροληψία τους, στον βαθμό που, μετά τον διορισμό τους, δεν υπόκεινται σε εντολές και δεν υφίστανται πιέσεις κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων.

Με βάση την ισχύουσα νομοθετική ρύθμιση, στη διαδικασία επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης παρεμβάλλονται δύο γνωμοδοτικά στάδια. Το πρώτο είχε εισαχθεί ήδη με τον ν. 3841/2010 (άρθρο 1) και συνίσταται στη διατύπωση γνώμης επί των υποψηφίων από τη Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής. Το δεύτερο, το οποίο προηγείται διαδικαστικά, προβλέφθηκε, μετά από συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς την Ελλάδα, με τον ν. 5123/2024 (άρθρο 27) και συνίσταται στη διατύπωση αντίστοιχης γνώμης από την ολομέλεια του οικείου ανώτατου δικαστηρίου, κατόπιν μυστικής ψηφοφορίας των μελών της. Εντούτοις, ούτε η γνώμη της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής ούτε και αυτή των ολομελειών είναι δεσμευτικές για το Υπουργικό Συμβούλιο, η διακριτική ευχέρεια του οποίου παραμένει ευρεία και δικαστικά ανέλεγκτη.

Το κρίσιμο ζήτημα εντοπίζεται ακριβώς εδώ, αποτυπώνεται δε στο ερώτημα: πώς θα αφαιρεθεί από την Κυβέρνηση η σχεδόν απεριόριστη εξουσία της να επιλέγει την ηγεσία της δικαιοσύνης, χωρίς, από την άλλη πλευρά, η τελευταία να αποκοπεί εντελώς από το θεμέλιο του πολιτεύματος, που είναι η λαϊκή κυριαρχία (άρθρο 1 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να κινηθεί η αναθεώρηση της επίμαχης διάταξης του άρθρου 90 παρ. 5 του Συντάγματος.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν κατατεθεί στον επιστημονικό διάλογο επιμέρους προτάσεις:

- επιλογή της ηγεσίας της δικαιοσύνης από την Ολομέλεια της Βουλής ή από την Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής με αυξημένη πλειοψηφία 2/3 ή 3/5

- επιλογή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κατόπιν πρότασης από γνωμοδοτικό όργανο, στο οποίο μετέχουν, πλην ανωτάτων δικαστών, και εκπρόσωποι του νομικού κόσμου (καθηγητές Νομικής, δικηγόροι)

- επιλογή από το Υπουργικό Συμβούλιο, μεταξύ μικρού αριθμού (π.χ. τριών) ανωτάτων δικαστών, τους οποίους θα υποδεικνύουν, δεσμευτικά, οι ολομέλειες των ανωτάτων δικαστηρίων ή άλλο όργανο ευρείας σύνθεσης.

Στην ίδια κατεύθυνση ενίσχυσης της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης θα μπορούσαν επίσης να προβλεφθούν:

α) ο περιορισμός του αριθμού των Αντιπροέδρων των ανωτάτων δικαστηρίων σε έναν και

β) η απαγόρευση διορισμού δικαστικών λειτουργών σε δημόσιες θέσεις από την εκτελεστική εξουσία για ορισμένο χρονικό διάστημα (π.χ. δύο ετών) μετά την αφυπηρέτησή τους από το δικαστικό σώμα.